

ODGOVORNA POTROŠNJA I PROIZVODNJA

Obezbediti održive obrasce potrošnje i proizvodnje

Prema teoriji sistema, fizički je nemoguće ostvarivati konstantan materijalni rast u ograničenom sistemu. Planeta Zemlja je jedan ograničen sistem, a trenutni neodrživi način proizvodnje i potrošnje utiče na različite aspekte života. Postojeći načini proizvodnje i potrošnje doveli su do šestog masovnog izumiranja živog sveta na Zemlji, klimatskih promena, te prekomernog zagađenja svih medijuma životne sredine.¹

Odgovorna i održiva upotreba resursa jedno je od rešenja za navedene probleme, a može biti i pokretač za razvoj lokalnih zajednica i čitavih regiona. Održiva potrošnja i proizvodnja odnosi se na promovisanje resursne i energetske efikasnosti i održive infrastrukture, te obezbeđivanje pristupa osnovnim uslugama, zelenim i održivim poslovima i boljem kvalitetu života za sve.

Kako bi se obezbedila racionalna upotreba resursa, u Agendi 2030 Ujedinjenih nacija definisan je cilj održivog razvoja broj 12. Ciljem se definišu potrebne promene u obrazovanju, smanjenje gubitaka hrane, ispravno upravljanje hemikalijama, smanjenje proizvodnje otpada i unapređenje reciklaže, promovisanje praksi zelenih i održivih javnih nabavki, smanjenje i ukidanje subvencija za fosilna goriva i rad na tome da se turizam učini održivijim.² Dvanaesti cilj održivog razvoja postavlja plan da u deceniji koja upravo počinje postignemo održivu proizvodnju i potrošnju na globalnom nivou: da prepolovimo gubitke u hrani, smanjimo generisanje otpada, postignemo ispravno upravljanje hemikalijama i svim oblicima otpada, i značajno redukujemo zagađenje vazduha, vode i zemljišta.

1 <https://www.bos.rs/rs/publikacije/14/9684/rec-dve-o-odrzivom-razvoju.html>

2 <https://www.bos.rs/rs/publikacije/14/9684/rec-dve-o-odrzivom-razvoju.html>

COR 12 predviđa uspostavljanje održivih obrazaca potrošnje i proizvodnje, i to preko 11 potciljeva koji se prate kroz 13 indikatora.

Prema zvaničnoj statistici, u Srbiji se trenutno prati dostizanje tri potcilja kroz tri indikatora.³

Potcilj 12.1: Sprovesti Desetogodišnji okvir programa za održivu potrošnju i proizvodnju, u kome će učestvovati sve zemlje, a razvijene zemlje će preuzeti rukovodeću ulogu, uzimajući u obzir stepen razvoja i kapacitete zemalja u razvoju

Održiva potrošnja i proizvodnja obuhvata korišćenje usluga i proizvoda prema osnovnim potrebama, koje donosi bolji kvalitet života uz minimalno korišćenje prirodnih resursa i opasnih materija, što treba da vodi smanjenju nastajanja otpada i zagađivanja životne sredine. Osnovna zamisao održive potrošnje i proizvodnje je da društveni ciklus proizvodnje i usluga bude takav da se ne ugroze potrebe budućih generacija.

Procenjuje se da danas 80% uticaja proizvoda na životnu sredinu nastaje u fazi projektovanja. To znači da dosadašnji zastareli linearni sistem „uzmi – koristi – baci“ nije dovoljno podstakao proizvođače da svoje proizvode učine kružnim. Mnogi današnji proizvodi se brzo kvare, ne mogu se ponovo lako iskoristiti, popraviti ili reciklirati, a brojni su napravljeni samo za jednokratnu upotrebu.⁴

Kao dobar alat za primenu održive proizvodnje i potrošnje pojavila se cirkularna ekonomija. Cirkularna ekonomija je obnovljiva industrijska ekonomija koja ima za cilj menjanje zastarelog sistema proizvodnje i potrošnje u skladu s dizajnom, racionalnom upotrebom resursa i smanjenjem stvaranja otpada. Model cirkularne ekonomije je osmišljen tako da se upotreba prirodnih resursa i energije smanji na najmanju meru, kao i da se smanji nastajanje otpada, zagađenje i ostali negativni uticaji na životnu sredinu. Cirkularna ekonomija ima primat u održivoj proizvodnji tako što sprečava narušavanje životne sredine, smanjuje zagađenje i obezbeđuje proizvodni proces kroz čiste tehnologije.⁵ Nedavna studija procenjuje da primena principa cirkularne ekonomije u privredi Evropske unije ima potencijal da poveća BDP za dodatnih 0,5% do 2030. godine, stvarajući oko 700.000 novih radnih mesta. Cirkularna ekonomija će obezbediti građanima visokokvalitetne, funkcionalne i bezbedne proizvode koji su efikasni, pristupačni i duže traju, te koji su dizajnirani za ponovnu upotrebu i pogodni

3 <https://sdg.indikatori.rs/media/1544/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji.pdf>

4 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/45cc30f6-cd57-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-170854112>

5 <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/mapa-puta-za-cirkularnu-ekonomiju-u-srbiji>

za recikliranje. Primena cirkularne ekonomije donosi potpuno novi spektar održivih usluga i proizvoda koji će doneti rešenja za bolji kvalitet života, kao i nova radna mesta.

Pitanje ubrzanog prelaska na obrasce održive potrošnje i proizvodnje kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u razvoju, definisano je i kroz međunarodni sporazum Desetogodišnji okvir programa za održivu potrošnju i proizvodnju, koji predstavlja globalni okvir za unapređenje međunarodne saradnje.⁶ Republika Srbija je zemlja u razvoju, što znači da će biti u obavezi da usvaja obrasce održive proizvodnje i potrošnje od razvijenih država i da koristi njihove primere dobre prakse.

Ključna funkcija Desetogodišnjeg okvira je uključivanje principa održive proizvodnje i potrošnje u procese donošenja odluka na svim nivoima. Očekuje se da se kroz ovaj okvir podrži uključivanje održive potrošnje i proizvodnje u politike, programe i strategije održivog razvoja.

U svrhu dostizanja održive proizvodnje i potrošnje, Srbija mora da preusmeri svoju tradicionalnu linearnu proizvodnju ka održivoj cirkularnoj proizvodnji. Naša zemlja ne može postati članica Evropske unije bez promene politika u ovoj oblasti, održivog korišćenja resursa i ispunjenja preuzetih međunarodnih obaveza. Sprovođenje principa cirkularne ekonomije je šansa za ubrzano pristupanje Evropskoj uniji.⁷

PRIMER DOBRE PRAKSE

Srpska kompanija „FEPLO“ bavi se proizvodnjom ekoloških vodootpornih ploča koje se koriste kao građevinski materijal za krovne i međuspratne konstrukcije.

Za proizvodnju vodootporne ploče koristi se tetrapak iz komunalnog i industrijskog otpada, a, umesto lepka, u ploče se dodaje 10% topljivih polimera. Ekološki vodootporne ploče imaju široku primenu u građevinarstvu za krovne konstrukcije, međuspratove, zidove i podove. Koriste se kao alternativni proizvod drvene građe za iste namene. (Izvor: [SDG indicator metadata, 2021](#))

Problem nepostojanja dovoljno znanja i svesti o održivoj proizvodnji i potrošnji, naročito slabije razvijenih zemalja, prepoznat je u Agendi 2030. U svrhu njegovog rešavanja definisan je potcilj 12.1. Potcijem je definisano da je neophodno sprovesti Desetogodišnji okvir programa za održivu potrošnju i proizvodnju u kome će učestvovati sve zemlje, a razvijene zemlje će preuzeti rukovodeću ulogu, uzimajući u obzir stepen razvoja i kapacitete zemalja u razvoju.

6 <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=1444&menu=35>

7 <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-12-01-01.pdf>

Agendom 2030 definisan je jedan indikator za praćenje ispunjenja potcilja 12.1, pod nazivom *Broj zemalja koje razvijaju, usvajaju ili sprovode instrumente politike čiji je cilj podrška prelaska na održivu potrošnju i proizvodnju*. Indikator omogućava kvantifikaciju i praćenje napretka obavezujućih i neobavezujućih instrumenata politike čiji je cilj podrška prelaska na održivu potrošnju i proizvodnju.⁸

DODATNI MATERIJAL ZA UČENJE:

[Akcioni plan za cirkularnu ekonomiju – Za čistiju i konkurentniju Evropu](#)

[Mapa puta za cirkularnu ekonomiju u Srbiji](#)

Potcilj 12.2: Do 2030. postići održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa

Prirodni resursi su osnova ljudskog života. Koristimo ih na različite načine da udovoljimo našim svakodnevnim potrebama i željama – za piće, za uzgajanje hrane, izradu odeće, izgradnju kuća, prevoz i ostalo. Svi proizvodi i dobra koje koristimo ili sadrže prirodne resurse (na primer, automobili sadrže rudu gvožđa) ili su im prirodni resursi neophodni za proizvodnju (na primer, poljoprivrednim kulturama neophodni su zemljište i voda za rast). Prirodni resursi, međutim, nisu beskonačno dostupni za ljudsku upotrebu. Ograničeni su ne samo neobnovljivi (ugalj, nafta i prirodni gas, razne vrste kamena, metali) nego i obnovljivi resursi (energije vetra, sunca i vode). Zbog toga ljudsko društvo mora da koristi prirodne resurse ekonomično i na održiv način.⁹

Trenutno dominantan način proizvodnje, linearna proizvodnja, zasnovan je na modelu „uzmi – koristi – bac”. Model linearne ekonomije bio je prevashodno vođen ostvarivanjem profita bez obzira na negativan uticaj po životnu sredinu i prirodne resurse. U privredama zasnovanim na linearnoj ekonomiji deo materijala se reciklira, dok ostali delovi, koji se ne recikliraju (najčešće zbog dizajna i sastava materijala), završavaju na deponijama.¹⁰ Alternativa takvom, neodrživom modelu proizvodnje, jeste cirkularna ekonomija, kojom bi se umanjili štetni uticaji na životnu sredinu i obezbedilo održivo korišćenje prirodnih resursa.

8 <https://sdg.indikatori.rs/area/responsible-consumption-and-production/>

9 <https://www.znrfak.ni.ac.rs/serbian/009-NAUKA/IZDAVASTVO-UDZBENICI/Stobodan%20Milutinovic/Milutinovic%20-%20Upravljanje%20prirodnim%20resursima%20-%20Final%20za%20stampu%20B5.pdf>

10 <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/mapa-puta-za-cirkularnu-ekonomiju-u-srbiji>

Cirkularna ekonomija je privredni model koji pozitivno utiče na sve vrste kapitala: finansijski, ljudski, društveni i prirodni. Ona ima za cilj oporavak uništenih prirodnih resursa, zadržavanje sirovina u upotrebi i produženi životni vek proizvoda, uz primenu odgovarajućeg rešenja koje omogućava da proizvodi na kraju životnog veka ne postaju otpad i ne doprinose zagađenju.¹¹

Odgovorna upotreba resursa, nasuprot trenutnom „rasipanju“, može biti okidač za razvoj čitavih regiona i održivih lokalnih zajednica. Upravljanje resursima mora da bude održivo, zasnovano na vladavini prava, potkrepljeno izrađenim i javno dostupnim analizama i planirano kroz dijalog s predstavnicima svih društvenih grupa.

Održivi ekonomski i društveni razvoj, kao i unapređenje stanja životne sredine u Republici Srbiji, zavise od raspoloživosti prirodnih resursa. Fizička ograničenost i iscrpljivanje prirodnih resursa dovode u pitanje perspektivu budućeg razvoja i održivosti razvoja. To je naročito izraženo u slučaju mnogih obnovljivih resursa, kao što su: čista voda, riblji fond, predeli koji se prekomerno iskorišćavaju (preko kapaciteta obnovljivosti), biodiverzitet, prirodna staništa i predeli koji se koriste bez jasnog planiranja, zaštite i upravljanja.¹²

Republika Srbija izrazito neefikasno koristi resurse kojima raspolaže i vanprosečno je zavisna od neobnovljivih izvora energije. Primera radi, proizvodnja električne energije je izrazito i sve više zavisna od uglja, koji učestvuje s oko 70% u ukupnom energetsom bilansu. Takva struktura proizvodnje električne energije, u kombinaciji s njenom neracionalno velikom potrošnjom, nesumnjivo doprinosi velikim emisijama ugljen-dioksida. Takav model funkcionisanja nije samo opasan po životnu sredinu zbog ogromne količine štetnih gasova koji se oslobađaju u atmosferu, već je ekonomski nesiguran zbog ograničenosti domaćih rezervi uglja.

S druge strane, energija sunca, vetra i biomase predstavlja veliki potencijal, koji gotovo u potpunosti ostaje neiskorišćen. Najveći deo proizvodnje energije iz obnovljivih izvora odnosi se na hidroelektrane. I taj pristup, nažalost, postaje razvojno upitan, imajući u vidu učestalu gradnju malih hidroelektrana, koje proteklih godina izazivaju kontroverze i snažno protivljenje građana. Negativni efekti malih hidroelektrana po prirodu i životnu sredinu su nesumnjivi – one bitno utiču na akvatične ekosisteme i živi svet u rekama u kojima je planirana njihova izgradnja. Građani se često protive izgradnji malih hidroelektrana kako zbog negativnih efekata ovih projekata na životnu sredinu tako i zbog smanjenja dostupnosti vode i lošeg uticaja na blagostanje građana nizvodno.

Problem neodrživog upravljanja i neefikasnog korišćenja prirodnih resursa prepoznat je u Agendi 2030, a u svrhu njegovog rešavanja definisan je potcilj 12.2. Potcijem

---

11 <https://sdg.indikatori.rs/area/responsible-consumption-and-production/?subarea=SDGUN120202&indicator=09020302IND05>

12 <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2012/33/1/reg>

je definisano da je potrebno do 2030. godine postići održivo upravljanje i efikasno korišćenje prirodnih resursa kako bismo očuvali životnu sredinu i obezbedili blagostanje za sve.

PRIMER DOBRE PRAKSE

„Bigbamboo“ je brend proizvoda nastalih kroz savremeni pristup zdravom načinu života. „Bigbamboo“ proizvodi su nastali kao odgovor na potrebu ljudi koji žele da obezbede svojoj porodici i sebi zdrav izbor posuda za jelo i svakodnevnu upotrebu, a koji su napravljeni od bambusa, biljke izuzetnih karakteristika. Proizvodi su ekološki, biorazgradivi i održivi. Njihove osnovne osobine su čvrstina i mala težina, a jedinstveni dizajn i ergonomski oblik doprinose velikoj upotrebnoj vrednosti. Ovakva izrada posuda čuva prirodne resurse.

Agendom 2030 definisana su dva indikatora za praćenje potcila 12.2, pod nazivom *Materijalni otisak*, *materijalni otisak po glavi stanovnika* i *materijalni otisak po BDP-u* i *Domaća potrošnja materijala*, *domaća potrošnja materijala po glavi stanovnika* i *domaća potrošnja materijala po BDP-u*, gde domaća potrošnja materijala (DMC) meri godišnju količinu sirovina ekstrahovanih i upotrebljenih u nacionalnoj ekonomiji, uvećanu za razliku uvoza i izvoza.¹³

DODATNI MATERIJAL ZA UČENJE:

[Slobodan Milutinović: Upravljanje prirodnim resursima](#)

[Mapa puta za cirkularnu ekonomiju u Srbiji](#)

13 <https://sdg.indikatori.rs/area/responsible-consumption-and-production/?subarea=SDGUNI20202&indicator=09020302IND05>

Potcilj 12.3: Do 2030. prepoloviti globalni otpad od hrane po glavi stanovnika na nivou maloprodaje i potrošača i smanjiti gubitke hrane u proizvodnji i lancima snabdevanja, uključujući gubitke posle žetve

Hrana predstavlja neizostavnu komponentu ljudskog života i funkcionisanja društva. Glavna svrha hrane je dvostruka: da telu dâ energiju i snagu, te da pomogne razvoju imunog sistema. Prema definiciji, hrana je svaka supstanca ili proizvod, prerađen, delimično prerađen ili neprerađen, a namenjena je za ishranu ljudi ili se opravdano može očekivati da će se koristiti za tu namenu.¹⁴

Bacanje hrane predstavlja rastući problem širom sveta. Procenjeno je da jedna trećina proizvedene hrane (oko 1,3 milijarde tona) završava na deponijama svake godine, dok istovremeno gotovo milijardu ljudi u svetu gladuje.¹⁵ Prema podacima Evropske agencije za zaštitu životne sredine, najveći izvor otpada od hrane su domaćinstva (42%), potom prerada i proizvodnja hrane (39%), ugostiteljski objekti (14%) i, na kraju, veleprodaja i maloprodaja – prodavnice, supermarketi i megamarket (5%).¹⁶

Bacanje hrane, pored moralno-etičkih problema, ima i značajne posledice na životnu sredinu i zdravlje ljudi.¹⁷ Ceo sistem proizvodnje i upotrebe hrane, koji uključuje korišćenje zemljišta i uzgajanje hrane, skladištenje, transport, pakovanje, maloprodaju i potrošnju, proizvodi 25–30% ukupno emitovanih gasova s efektom staklene bašte u svetu. Sama poljoprivreda je glavni sektor odgovoran za prekomernu potrošnju slatke vode (70% slatke vode se koristi za poljoprivredu), krčenje šuma i degradaciju zemljišta.¹⁸

Uspostavljanjem održivih prehrambenih praksi i kontinuiranim upravljanjem resursima dolazi do eliminisanja otpada (otpad od hrane, otpadne vode, iscrpljivanje tla/erozija). Održivi prehrambeni sistem je način ishrane kojim se obezbeđuje sigurnost hrane i ishrane za sve, tako da ekonomske, društvene i ekološke osnove za stvaranje sigurnosti hrane i ishrane za buduće generacije nisu ugrožene.¹⁹

Republika Srbija ima pogodne prirodne uslove za proizvodnju hrane. Nalazi se na povoljnom području severne geografske širine, sa četiri godišnja doba, što odgovara razvoju raznovrsne poljoprivredne proizvodnje. Prema obimu i strukturi raspoloživih poljoprivrednih površina, Republika Srbija spada u red evropskih zemalja s povoljnim

14 https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_bezbednosti_hrane.html

15 <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/mapa-puta-za-cirkularnu-ekonomiju-u-srbiji>

16 <https://www.eea.europa.eu/media/infographics/wasting-food-1>

17 <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/mapa-puta-za-cirkularnu-ekonomiju-u-srbiji>

18 <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb9571en>

19 https://wblog.wiki/bs/Sustainable_food_system

zemljišnim resursima, budući da raspolaže sa 0,7 hektara poljoprivrednog, odnosno 0,46 hektara oraničnog zemljišta po stanovniku.

S druge strane, ne postoje precizni podaci o višku hrane u Srbiji, ali neke procene sugerišu da se godišnje baci 250.000 tona hrane, dok svaka osma osoba u zemlji živi u riziku od siromaštva. Ukoliko bi se višak hrane distribuirao na odgovarajući način, ta količina bi bila dovoljna da se nahrane svi koji su gladni.²⁰

Pitanje upravljanja otpadom od hrane u Srbiji je loše uređeno. Zakon o upravljanju otpadom definiše otpad od hrane kao „komunalni biorazgradivi otpad“. Neprecizna zakonska definicija otpada od hrane dovodi do sprečavanja pravilnog upravljanja ovim tipom otpada.²¹

Problem otpada od hrane prepoznale su Ujedinjene nacije, a u svrhu njegovog rešavanja definisan je potcilj 12.3 u okviru Agende 2030. Potcijem je dat rok da se do 2030. godine prepolovi globalni otpad od hrane po glavi stanovnika na nivou maloprodaje i potrošača, kao i da se smanje gubici hrane u proizvodnji i lancima snabdevanja, uključujući gubitke posle žetve.

Agendom 2030 definisan je jedan indikator za praćenje dostizanja potcilja 12.3, pod nazivom (a) *Indeks gubitka hrane* (b) *Indeks otpada od hrane*.²² Indikator ima za cilj da izmeri ukupnu količinu hrane koja se baca, u tonama.²³

PRIMER DOBRE PRAKSE

Beogradska kompanija „Eko fungi“ u junu 2013. godine pokrenula je industrijsku proizvodnju gljive bukovače po novoj tehnologiji, koja u proizvodnji supstrata (hranljive podloge) za uzgoj gljiva koristi otpad i time umanjuje upotrebu električne energije za čak 90%. Reč je o prvom postrojenju ovog tipa u Srbiji i svetu. Ideja je testirana na više od 100 različitih vrsta organskog i neorganskog otpada i dokazano je da sve što poseduje celulozu može obezbediti gljivi hranu i time njen uspešan rast. Ideja celog projekta je da otpad ne postoji, već da se istrošeni supstrat koristi u ishrani stoke ili kao organsko đubrivo. Zahvaljujući primeni mikrobiološkog metoda, osim umanjena emisije štetnih gasova nastalih usled sagorevanja fosilnih goriva za proizvodnju električne energije, bitno su smanjeni i troškovi proizvodnje. (Izvor: [Mapa puta za cirkularnu ekonomiju u Srbiji, 2020](#))

20 <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/mapa-puta-za-cirkularnu-ekonomiju-u-srbiji>

21 https://naled.rs/htdocs/Files/04672/Analiza_Otpada_od_hrane.pdf

22 <https://sdg.indikatori.rs/area/responsible-consumption-and-production/?subarea=SDGUNI203&indicator>

23 <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-12-03-01B.pdf>

DODATNI MATERIJAL ZA UČENJE:

24-hour Global Marathon for Sustainability – Food for Earth (2021)

Zašto i kako pravimo otpad od hrane?

Mapa puta za cirkularnu ekonomiju u Srbiji

Potcilj 12.4: Do 2020. godine postići ekološki ispravno upravljanje hemikalijama i svim vrstama otpada tokom čitavog njihovog upotrebnog ciklusa, u skladu sa dogovorenim međunarodnim okvirima, i značajno smanjiti njihovo ispuštanje u vazduh, vodu i zemljište kako bi se što više umanjili njihovi negativni uticaji na zdravlje ljudi i životnu sredinu

Ekonomski rast i razvoj zahtevaju proizvodnju dobara i usluga koje poboljšavaju kvalitet života. Održivi rast i razvoj zahtevaju smanjenje upotrebe prirodnih resursa i opasnih materijala, kao i smanjenje otpada i zagađenja koji nastaju tokom celog procesa proizvodnje i potrošnje.²⁴

Usled privrednog rasta i rastuće potrošnje beleži se stalni porast količine nastalog otpada. Proizvodnja i odlaganje otpada može uzrokovati emisije u vode, vazduh i tlo, koje mogu uticati na zdravlje ljudi i okolinu. Koliki će taj uticaj biti zavisi od količine i svojstava otpada, te načina na koji se njime upravlja.

Pod otpadom se podrazumevaju svi materijali ili predmeti koji nastaje u toku obavljanja proizvodne, uslužne ili druge delatnosti, predmeti isključeni iz upotrebe, kao i otpadne materije koje nastaju u potrošnji i koje s aspekta proizvođača, odnosno potrošača, nisu za dalje korišćenje i moraju se odbaciti.

Opasan otpad je otpad sa svojstvima koja ga čine opasnim ili sposobnim da štetno utiče na zdravlje ljudi ili životnu sredinu. Opasan otpad sadrži neku od sledećih karakteristika: eksplozivnost, zapaljivost, ekotoksičnost, sklonost oksidaciji, organski je peroksid, akutnu otrovnost, infektivnost, sklonost koroziji, u kontaktu s vazduhom oslobađa zapaljive gasove, u kontaktu s vodom oslobađa otrovne supstance, sadrži

24 <https://wateractionhub.org/sdgs/29/d/sustainable-production-sdg-12-4/>

toksične supstance s odloženim hroničnim delovanjem. Zbog svih nabrojanih karakteristika, opasan otpad ima negativan uticaj na ljudsko zdravlje.²⁵

Opasan otpad nastaje iz mnogih izvora – od industrijskog proizvodnog otpada do kućnih predmeta, kao što su baterije, i može doći u mnogim oblicima, uključujući tečnosti, čvrste materije, gasove i mulj.²⁶ Prema poslednjem izveštaju Agencije za zaštitu životne sredine, u Srbiji je u 2020. godini proizvedeno 67.872 tona opasnog otpada.²⁷

Neodgovorno i neadekvatno upravljanje opasnim otpadom i hemikalijama može dovesti do trajnog uništavanja životne sredine, što se negativno odražava na zdravlje ljudi.

Hemikalije su deo svakodnevnog života. Postoji preko 140.000 različitih supstanci koje se koriste u svim privrednim sektorima širom sveta. Njihove prednosti su brojne, ali imaju veliki potencijal da negativno utiču na zdravlje ljudi i životnu sredinu ako se njima ne upravlja pravilno.²⁸

Sve zemlje, a posebno one u razvoju, i privrede u tranziciji, kao što je Srbija, suočavaju se sa složenim izazovom upravljanja opasnim otpadom u skladu s međunarodnim standardima dobre prakse. Situacija je komplikovana jer je ograničena ljudskim, finansijskim i/ili tehničkim resursima.

Međunarodni ugovori u oblasti životne sredine predstavljaju najznačajniji izvor prava životne sredine i mogu se smatrati jednim od ključnih elemenata za funkcionisanje sistema zaštite životne sredine, posebno kada se radi o problemima koji imaju globalni karakter. Zbog toga su brojnim međunarodnim sporazumima uređena pitanja koja se odnose na kontrolisano prekogranično kretanje opasnog otpada, kao i na podelu odgovornosti i saradnju između država na polju međunarodne trgovine određenim opasnim hemikalijama.

Problem neispravnog upravljanja hemikalijama i svim vrstama otpada koje imaju negativne posledice na životnu sredinu i zdravlje ljudi prepoznat je u Agendi 2030, a u svrhu njegovog rešavanja definisan je potcilj 12.4. Potcijem je definisano da je potrebno postići ekološki ispravno upravljanje hemikalijama i svim vrstama otpada tokom čitavog upotrebnog ciklusa, u skladu s dogovorenim međunarodnim okvirima, te značajno smanjiti ispuštanje štetnih materija u vazduh, vodu i zemljište kako bi se što više umanjio njihov negativan uticaj na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

---

25 <http://www.sepa.gov.rs/index.php?menu=207&id=202&akcija=showXlinked>

26 <https://worldbank.github.io/sdg-metadata/metadata/en/12-4-1/>

27 http://www.sepa.gov.rs/download/UpravljanjeOtpadomRS_2011_2020.pdf

28 <http://www.sepa.gov.rs/index.php?menu=207&id=202&akcija=showXlinked>

PRIMER DOBRE PRAKSE

Zamena najopasnijih hemikalija bezbednijim alternativama najčešće je ekonomski opravdana za privredne subjekte, pored toga što je korisna za zdravlje ljudi i životnu sredinu. Primer za to je kompanija „Tigar“, koja je koristila hemikaliju dibutil ftalat kao omekšivač u proizvodnji gumene obuće. Praćenjem propisa Evropske unije, pre nego što su preneti u naše zakonodavstvo, kompanija se informisala da su ove hemikalije (ftalati) na listi supstanci koje izazivaju zabrinutost. Zato je dibutil ftalat zamenjen bezbednijom alternativom – dioktil sebakatom, uz postizanje istog kvaliteta. Troškovi su u apsolutnom iznosu nešto veći, ali je ovom zamenom ostvarena najveća dobit – opstanak kompanije na zahtevnom tržištu Evropske unije. (Izvor: Bezbednije alternative za najopasnije hemikalije)

Agendom 2030 definisana su dva indikatora za praćenje dostizanja potcilja: *Broj država potpisnica međunarodnih multilateralnih sporazuma za postupanje sa opasnim otpadom i hemikalijama, koje ispunjavaju svoje obaveze u pogledu dostavljanja informacija kako se zahteva svim relevantnim sporazumima; i (a) Količina proizvedenog opasnog otpada po glavi stanovnika; i (b) udeo tretiranog opasnog otpada, prema vrsti tretmana.*²⁹ Kroz prvi indikator prati se broj država koje će biti potpisnice međunarodnih ugovora u oblasti upravljanja hemikalija i opasnim otpadom, dok se kroz drugi indikator prati koliko opasnog otpada nastaje i kako se on tretira.

DODATNI MATERIJAL ZA UČENJE:

Vodič za bezbedne hemikalije – Implementacija principa BizNGO za bezbednije hemikalije

Bezbednije alternative za najopasnije hemikalije

29 <https://sdg.indikatori.rs/area/responsible-consumption-and-production/?subarea=SDGUNI204&indicator>

Potcilj 12.5: Do 2030. značajno smanjiti proizvodnju otpada kroz prevenciju, redukciju, recikliranje i ponovno korišćenje

Upravljanje otpadom je ključni element sveobuhvatne strategije zaštite životne sredine i života za buduće generacije. Održivo upravljanje otpadom znači efikasnije korišćenje resursa, smanjenje količine proizvedenog otpada i postupanje s proizvedenim otpadom na način koji doprinosi postizanju održivog razvoja.³⁰

Hijerarhija upravljanja otpadom predstavlja redosled prioriteta u praksi upravljanja otpadom, a ti prioriteta su:

1. **prevencija** stvaranja otpada i **redukcija**, odnosno smanjenje korišćenja resursa i smanjenje količine ili karakteristika nastalog otpada;
2. **ponovna upotreba**, odnosno korišćenje proizvoda za istu ili drugu namenu;
3. **reciklaža**, odnosno tretman otpada radi dobijanja sirovine za proizvodnju istog ili drugog proizvoda;
4. **iskorišćenje**, odnosno korišćenje vrednosti otpada (recikliranje, spaljivanje uz iskorišćenje energije i drugo)
5. **odlaganje otpada** deponovanjem ili spaljivanjem bez iskorišćenja energije, ako ne postoji drugo odgovarajuće rešenje.³¹

U hijerarhiji održivog i organizovanog upravljanja otpadom najveći akcenat stavljen je na prevenciju.³²

Reciklaža je takođe važna lestvica u hijerarhiji otpada. Ona predstavlja svaku operaciju ponovnog korišćenja otpada kojom se on prerađuje u proizvode, materijale ili supstance, bez obzira na to da li se koriste za prvobitnu ili drugu namenu.³³ Recikliranjem dajemo otpadu nov život, te, umesto da završi na deponiji, on postaje resurs koji se iznova koristi. Primenom reciklaže smanjuje se potreba za uzimanjem prirodnih materijala od naše planete, pa se samim tim smanjuje štetan uticaj na nju – uništava se manje šuma, reka, manje je ugroženih životinjskih vrsta, voda, zemljište i vazduh su manje zagađeni. Reciklaža, međutim, ima i svoje nedostatke. Većina recikliranih materijala nije izdržljiva i ne traje dugo jer je sirovina ponovo iskorišćena. Materijali

---

30 <https://www.metaling.rs/principi-upravljanja-otpadom.html>

31 <https://mojstandard.rs/aktuelnosti/38-osnovna-nacela-upravljanja-otpadom>

32 <https://www.metaling.rs/principi-upravljanja-otpadom.html>

33 https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_upravljanju_otpadom.html

su obično dotrajali, lomljivi i previše korišćeni. Zbog toga se proizvodi preprodaju po povoljnim cenama.

Neadekvatno upravljanje otpadom predstavlja jedan od najvećih problema s aspekta zaštite životne sredine u Republici Srbiji i rezultat je pogrešnog stava društva prema otpadu. Neadekvatno upravljanje otpadom dovodi do brojnih slučajeva zagađivanja zemljišta i podzemnih voda, čime je ugroženo prirodno funkcionisanje ekosistema i zdravlje populacije koja je izložena zagađenju.

Ukupna količina proizvedenog otpada u Republici Srbiji po stanovniku godišnje iznosi 1,8 tona. Udeo opasnog otpada u periodu 2011–2020. godine kretao se od 0,5% do 1,3% u odnosu na ukupni proizvedeni otpad.

Prema poslednjim podacima Agencije za zaštitu životne sredine Republike Srbije, ukupna količina otpada u 2020. godini bila je 12,5 miliona tona. Komunalni otpad čini oko 21% ukupne količine otpada, a njegov sastav u 2020. godini ukazuje na najveću zastupljenost biorazgradivog otpada u udelu od 48,4%. Biootpad je biorazgradivi otpad iz bašti, parkova, hrane, kuhinjski otpad iz domaćinstva, restorana, ugostiteljstva i maloprodajnih objekata i sličan otpad iz proizvodnje prehrambenih proizvoda. Vrste otpada koje su znatno manje zastupljene u komunalnom otpadu su papir i karton, fini elementi i ostalo.³⁴

Prema nacionalnom istraživanju „Upravljanje otpadom u domaćinstvima u Srbiji“, koje su sprovedli UN Women i Ministarstvo zaštite životne sredine, plastična ambalaža čini ¼ otpada u našim domaćinstvima, dok su među ambalažom najzastupljenije jednokratne plastične flaše koje svakodnevno koristimo, što ukazuje na nisku svest o problemu otpada, loše planiranje i upravljanje.³⁵

PRIMER DOBRE PRAKSE

Kompanija „FEPLO“ je nacionalna kompanija koja se bavi proizvodnjom ekoloških vodootpornih ploča, koje se koriste kao građevinski materijal za krovne i međuspratne konstrukcije. Za proizvodnju vodootporne ploče koristi se tetrapak iz komunalnog i industrijskog otpada, a, umesto lepka, u ploče se dodaje 10% topljivih polimera. (Izvor: [Feplo](#))

34 http://www.sepa.gov.rs/download/UpravljanjeOtpadomRS_2011_2020.pdf

35 <https://www.mojenterijer.rs/ikea/predstavljanje-istrazivanja-upravljanje-otpadom-u-domacinstvima-u-srbiji/3>

U Srbiji je praktično jedini način postupanja s otpadom odlaganje na lokalne deponije koje, uz veoma malo izuzetaka, ne zadovoljavaju ni osnovne higijenske i tehničko-tehnološke uslove, a neka od postojećih odlagališta su i potpuno popunjena.³⁶

Problem u upravljanju otpadom prepoznat je u Agendi 2030, a u svrhu njegovog rešavanja definisan je potcilj 12.5. Potciljem je definisano je da je do 2030. godine potrebno značajno smanjiti proizvodnju otpada kroz prevenciju, redukciju, recikliranje i ponovno korišćenje. Postoje brojne aktivnosti i mere koje mogu pomoći u realizaciji ovog cilja, a među najbitnijima je edukacija stanovništva o načinima upravljanja otpadom.

PRIMER DOBRE PRAKSE

Lokalna kompanija iz Užica „RETEKS“ – reciklaža tekstila, nastala je s namerom da doprinese rešavanju otpadnog tekstila s ekonomskom vrednošću. Pored toga, to je inicijativa za osnaživanje socijalno ugroženih žena u Užicu. Do sirovine za proizvodnju dolazi se kroz organizovanu sakupljačku mrežu i donacije. „RETEKS“ čini servis za prikupljanje i doniranje. U svom proizvodnom pogonu „RETEKS“ ima radionicu za redizajn korišćenog tekstila, od koga se dobijaju različiti proizvodi. Kompanija u svom sastavu ima i razvojni deo za proizvodnju tekstilnog vlakna. (Izvor: Ženski centar Užice)

Agendom 2030 definisan je jedan indikator za praćenje dostizanja potcilja 12.5, pod nazivom Nacionalna stopa recikliranja, u tonama recikliranog materijala. Kroz ovaj indikator izračunava se količina materijala recikliranog u zemlji. Nacionalna stopa reciklaže je deo merenja napretka ka održivoj potrošnji i proizvodnji.

DODATNI MATERIJAL ZA UČENJE:

[Circular Economy Action Plan – For a cleaner and more competitive Europe](#)

[Mapa puta za cirkularnu ekonomiju u Srbiji](#)

36 https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_upravljanju_otpadom.html

Potcijl 12.6: Podsticati kompanije, posebno velike i međunarodne kompanije, da usvoje održive prakse i da integrišu informacije o održivosti u svoje cikluse izveštavanja

Potcijl 12.8: Do 2030. osigurati da ljudi svuda imaju relevantne informacije i svest o održivom razvoju i stilu života u harmoniji sa prirodom

Održivi razvoj je proces koji ima za cilj zadovoljenje potreba današnjice bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. Poslovanje u skladu s ciljevima održivog razvoja pomaže da se prevaziđu savremeni socio-ekonomski problemi, kao i izazovi koji se tiču životne sredine.³⁷

Postojanje efektivnih, pouzdanih, delotvornih, odgovornih i transparentnih institucija je polazna osnova za sprovođenje svih ciljeva održivog razvoja. Zato je važno da ravnopravnost, efikasnost, transparentnost i odgovornost budu vrednosti integrisane u sva bitna strateška dokumenta. To je način da se izgrade društvo, privreda i kultura sposobni da na dug rok obezbede razvoj i dobrobit za sve građane.³⁸

Jedna od odrednica sposobnosti ostvarenja ciljeva održivog razvoja je i kvalitet procesa njihovog dostizanja u okvirima svake države kroz javne institucije i privatni sektor.

Uključivanje potencijalnih uticaja na životnu sredinu u proces donošenja odluka koje su od suštinske važnosti za budući smer i karakter poslovanja kompanije neophodan je preduslov odgovornog odnosa prema životnoj sredini.³⁹

S druge strane, potrošači sve češće žele da znaju kako je određeni proizvod nastao, koliko je bezbedan i kakve prakse se podržavaju kupovinom. Građani žele da žive u čistom i zdravom okruženju, koje nije opterećeno štetnim uticajima poslovnih aktivnosti i devastacijom prirodnog okruženja.

Finansijski sektor ima ključnu ulogu u ostvarivanju ovih ciljeva na lokalnom i globalnom nivou, sa zadatkom da usmeri tokove kapitala ka održivim investicijama, odnosno investicijama koje podržavaju ciljeve održivog razvoja. U praksi su se, međutim, pojavili brojni izazovi u definisanju toga koja se ulaganja mogu smatrati ulaganjima u održivi

---

37 https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00Z65C.pdf

38 <https://www.ekfak.kg.ac.rs/images/Nir/InstitucionalnePromene/InstitucionalnePromene2021.pdf>

39 https://naled.rs/files/CSR_Vodic_tumacenje_i_procena_ispunjenosti_indikatora_CSR_certifikacije.pdf

razvoj i u kojoj meri, kao i izazovi u pogledu sprečavanja ulaganja u kompanije koje koriste manipulativni zeleni marketing (engl. *greenwashing*).⁴⁰

Evropski parlament je u decembru 2014. godine usvojio Direktivu (br. 2014/95/EU) o nefinansijskom izveštavanju. Direktiva obavezuje sve kompanije, odnosno subjekte od javnog interesa koji imaju više od 500 zaposlenih, da, pored finansijskog, objavljuju i nefinansijski izveštaj, koji sadrži informacije o ekološkim pitanjima, brizi o zaposlenima, poštovanju ljudskih prava i borbi protiv korupcije. Srbija je prenela sadržaj Direktive u domaće zakonodavstvo u okviru novog Zakona o računovodstvu.⁴¹

Značaj nefinansijskog izveštavanja prepoznat je i na međunarodnom planu i ono je svrstano među ciljeve održivog razvoja koji su definisani u Agendi 2030 – strategiji Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030. godine. U okviru cilja 12 Agende, koji se tiče uspostavljanja odgovorne potrošnje i proizvodnje, definisan je jedan potcilj koji je specifičan za biznis. U pitanju je potcilj 12.6, koji se odnosi na podsticanje velikih kompanija da u svoje cikluse izveštavanja uključuju informacije o održivosti.⁴²

PRIMER DOBRE PRAKSE

Prema izveštaju o tome kako članice Foruma za društveno odgovorno poslovanje sprovode Agendu 2030, 88% kompanija članica iz Srbije izveštava javnost o društvenoj odgovornosti kroz izveštaj.

Forum za odgovorno poslovanje je mreža vodećih kompanija koje doprinose razvoju zajednice, podstičući razvoj društveno odgovornog poslovanja i uspostavljanje trajnih i stabilnih društveno odgovornih praksi u poslovnom sektoru. Forum predstavlja platformu koja povezuje lidere iz poslovnog sveta s predstavnicima drugih delova društva, inicirajući međusektorski dijalog, saradnju i razmenu dobrih iskustava. (Izvor: *Doprinos održivoj budućnosti, 2017*)

Agendom 2030 definisan je jedan pokazatelj za praćenje dostizanja potcilja 12.6 koji glasi: *Broj kompanija koje objavljuju izveštaje o održivosti*. Za potrebe ovog pokazatelja, „izveštaj o održivosti“ može se odnositi na samostalni izveštaj o održivosti ili informacije o održivosti objavljene u drugim formatima, kao što je integrisani godišnji izveštaj kompanije. Važno je razumeti da se neće svaki dokument pod nazivom „izveštaj o održivosti“ automatski smatrati odgovarajućim za ovaj pokazatelj, s obzirom na to

40 https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00Z65C.pdf

41 <https://novaekonomija.rs/arhiva-izdanja/broj-77-januar-2021/odr%C5%BEivo-poslovanje-i-izve%C5%A1tavanje--zalog-zajedni%C4%8Dke-budu%C4%87nosti>

42 https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00Z65C.pdf

da kvalitet izveštaja varira i da mnogi izveštaji možda ne sadrže značajne informacije o svim aspektima održivosti, kao što su upravljanje, ekonomski i socijalni uticaji, i uticaji na životnu sredinu.

Objavljivanjem izveštaja o održivosti, kompanije pružaju informacije svojim zainteresovanim stranama, čime obezbeđuju javnosti uvid u uticaj poslovanja na životnu sredinu i na druge aspekte koji se tiču građana. S obzirom na to da se potcijem 12.8 definiše da do 2030. godine treba osigurati da ljudi svuda imaju relevantne informacije i svest o održivom razvoju i stilu života u harmoniji s prirodom, jasno je da postoji bliska veza između ovog i potcijlja 2.6.

Koncept održivog razvoja je neostvarljiv ukoliko nije dosledno usmeren ka čoveku u zajednici, odnosno ka uspostavljanju dobrog građanskog društva. Koncept održivog razvoja se ne može ostvariti bez građana.⁴³

Bez obzira na mnoštvo nepoznanica, održivi razvoj se proširio u zvaničnoj retorici ne samo „prirodnjaka“ i takozvanih zelenih eksperata, već i u rečniku novinara, stručnjaka za različite oblasti društvenog razvoja, inženjera, kulturnih radnika, ekonomista i političara.⁴⁴

Značajan korak u uključivanju teme održivog razvoja u univerzitetsko obrazovanje predstavlja donošenje UNECE Strategije obrazovanja za održivi razvoj na sastanku ministara životne sredine i obrazovanja u Vilnjusu marta 2005. godine. Strategija polazi od ocene da je obrazovanje ne samo ljudsko pravo, nego i preduslov za postizanje održivog razvoja i važno oruđe za dobro upravljanje, donošenje odluka i promociju demokratije.⁴⁵ Strategija definiše pet glavnih ciljeva: (1) obezbeđivanje uslova za političku, regulatornu i operativnu podršku obrazovanju za održivi razvoj; (2) promovisanje održivog razvoja kroz formalne i neformalne oblike učenja; (3) pružanje obuke nastavnika o održivom razvoju; (4) obezbeđivanje odgovarajućih sredstava i radnih materijala za obrazovanje o održivom razvoju i (5) rad na razvoju istraživanja u oblasti obrazovanja za održivi razvoj.

Strategija konstatuje da je obrazovanje za održivi razvoj dugotrajan „životni“ proces koji objedinjuje međusobno povezana ekološka, ekonomska i socijalna pitanja kroz istraživanja problema i dilema, kao i životnog stila i vrednosnih stavova. Osnovna ideja ove strategije je preusmeravanje obrazovanja ka održivom razvoju, uz korišćenje sistematičnog, kritičkog i kreativnog razmišljanja u lokalnom, regionalnom i globalnom kontekstu.⁴⁶

---

43 <https://www.mdpp.gov.rs/doc/Percepcija-i-svest-gradjana-o-COR.pdf>

44 <https://novaekonomija.rs/arhiva-izdanja/broj-77-januar-2021/odr%C5%BEivo-postovanje-i-izve%C5%AItavanje--zalag-zajedni%C4%8Dke-budu%C4%87nosti>

45 https://15071164385308285708.googlegroups.com/attach/868e5c7478c0efb/odr%C5%BEivi%20razvoj%20VP.doc?part=0.1&vt=ANaJVrFX4YtQsQjbMI6z6jDI9al8jHnhG00rHyBOVifvKJNO_aHH5RFWZCjcxuadS0lUbXPXpgbhbHaKqITbneBDov6wEWxaFibeIBXWaRQHQPdTlHFLLA

46 <https://www.mdpp.gov.rs/doc/Percepcija-i-svest-gradjana-o-COR.pdf>

Agendom 2030 definisan je jedan indikator za praćenje dostizanja potcilja 12.8, koji glasi: *Mera u kojoj su obrazovanje za (i) pripadnost globalnoj zajednici i (ii) održivi razvoj integrisani u (a) nacionalne obrazovne politike; (b) nastavne planove i programe (kurikulumi); (c) obrazovanje nastavnika; i (d) ocenjivanje učenika i studenata.*

DODATNI MATERIJAL ZA UČENJE:

[Korak po korak do nefinansijskog izveštavanja – Priručnik za kompanije](#)

[Percepcija i svest građana o ciljevima održivog razvoja – Obaveštenost i evaluacija ciljeva održivog razvoja](#)

Potcilj 12.7: Promovisati prakse javnih nabavki koje su održive, u skladu sa nacionalnim politikama i prioritetima

„Zelene“ javne nabavke predstavljaju klasičnu kupovinu dobara, usluga ili radova, ali uz dodatni, „ekološki“ element, odnosno element održivosti, gde naručilac zahteva najbolje iskorišćenje predmeta javne nabavke tokom njegovog životnog ciklusa i pri tome uzima u obzir i njegov uticaj na životnu sredinu.⁴⁷

„Zelene nabavke“ su zbog svog izuzetnog potencijala za očuvanje životne sredine, ali i zbog prateće uštede, prepoznate širom sveta, i to ne samo od strane javnih institucija i na političkom nivou, već i od strane ostalih sektora.⁴⁸

Društveno odgovorne javne nabavke predstavljaju dobar primer i ostvaruju pozitivan uticaj na tržište. Javni organi mogu da daju preduzećima stvarne podsticaje za razvoj društveno odgovornog upravljanja. Recimo, javne vlasti mudrom kupovinom mogu da podstaknu zapošljavanje, dostojanstven rad, socijalnu inkluziju, pristupačnost i etičku trgovinu, te mogu da nastoje da postignu širu usklađenost s društvenim standardima. Uticaj može biti posebno značajan za neke proizvode i usluge, jer javni naručioci zauzimaju veliki udeo na tržištu (npr. u građevinarstvu, IT sektoru itd.). Generalno, organi javne vlasti su glavni potrošači u Evropi, koji troše oko 17% bruto domaćeg proizvoda Evropske unije (suma jednaka polovini BDP-a Nemačke).⁴⁹

47 <https://api.pks.rs/storage/assets/ZELENE%20JN.pdf>

48 <https://zelenenabavke.alhem.rs/wp-content/uploads/2021/09/Izvestaj-ZJN-u-RS-novo.pdf>

49 <https://op.europa.eu/o/opportal-service/download-handler?identifier=cb70c481-0e29-4040-9be2-c408cddf081f&format=pdf&language=en&productionSystem=cellar&part=>

Poslednjih godina koncept „zelenih nabavki“ sve više prerasta u koncept „održivih nabavki“ jer se, sem uticaja na životnu sredinu, istovremeno sve više vodi računa o socijalnim i ekonomskim uticajima same nabavke i onoga što se nabavlja. Cirkularne javne nabavke su važne u postizanju ciljeva održivog razvoja, koje su Ujedinjene nacije definisale u Agendi 2030 za održivi razvoj, i mogu odigrati ključnu ulogu u prelasku na cirkularnu ekonomiju.⁵⁰

Republika Srbija se u procesu pristupanja Evropskoj uniji obavezala da u okviru Poglavlja 5, koje se tiče javnih nabavki, promoviše i „zelene nabavke“. U dokumentu kojim se detaljnije definiše pozicija Srbije u odnosu na zahteve i ciljeve u okviru Poglavlja 5 navodi se da će Srbija raditi na daljoj promociji „zelenih nabavki“ u okviru održivih javnih nabavki.⁵¹

Zakonom o javnim nabavkama⁵² u Republici Srbiji omogućava se kupovina dobara, usluga i radova koji imaju ekološke i energetske specifikacije i oznake, kao određivanje kriterijuma za dodelu ugovora koji se odnose na prednosti u pogledu zaštite životne sredine, energetske efikasnosti i ukupnih troškova životnog ciklusa predmeta nabavke.⁵³ Trenutni strateški okvir Srbije u oblasti javnih nabavki obuhvata Program razvoja javnih nabavki u Republici Srbiji za period 2019–2023. godine i Akcioni plan za sprovođenje Programa razvoja javnih nabavki u Republici Srbiji za period 2019–2020. godine.⁵⁴ Novi Program razvoja javnih nabavki u Republici Srbiji se oslanja na prioritete „Strategije Evropa 2020“, u kojoj su naglašene zelene javne nabavke, inkluzivni razvoj, olakšavanje učestvovanja Ministarstva spoljnih poslova u postupcima javnih nabavki, kao i kupovina inovativnih proizvoda, usluga i radova.⁵⁵

Problem primene održivih javnih nabavki prepoznat je u Agendi 2030, a u svrhu njegovog rešavanja definisan je potcilj 12.7. Potciljem je definisano da je potrebno promovisati prakse javnih nabavki koje su održive, u skladu s nacionalnim politikama i prioritetima.

Agendom 2030 definisan je jedan indikator za praćenje dostizanja potcilja 12.7, a on glasi: *Stepen sprovođenja politika i akcionog plana održivih javnih nabavki*.⁵⁶ Indikator meri broj zemalja koje sprovode politike i akcione planove u vezi s održivim javnim nabavkama (SPP), procenjujući stepen sprovođenja tih planova.⁵⁷

---

50 <https://zelenenabavke.alhem.rs/wp-content/uploads/2021/11/JAVNE-NABAVKE-ZA-CIRKULARNU-EKONOMIJU.pdf>

51 <https://zelenenabavke.alhem.rs/wp-content/uploads/2021/09/Izvestaj-CSO-mapiranje-NOVO-2.pdf>

52 <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-javnim-nabavkama.html>

53 <https://zelenenabavke.alhem.rs/wp-content/uploads/2021/09/Izvestaj-CSO-mapiranje-NOVO-2.pdf>

54 <https://www.ujn.gov.rs/strategija/>

55 <https://op.europa.eu/o/opportal-service/download-handler?identifier=cb70c481-0e29-4040-9be2-c408cddf081f&format=pdf&language=en&productionSystem=cellar&part=>

56 <https://sdg.indikatori.rs/area/responsible-consumption-and-production/?subarea=SDGUNI207&indicator=>

57 <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-12-07-01.pdf>

PRIMER DOBRE PRAKSE

Grad Beč za svoje institucije godišnje nabavlja oko 890 tona kancelarijskog papira. Nabavljeni papir mora da ispunjava sve zahteve koji su navedeni u katalogu za tu vrstu papira. Obavezan kriterijum za nabavku je i sertifikacija u skladu sa FCS (Forest Stewardship Couclin) i PEFC (Programme for the Endorsement of Forest Certification Schemas) standardima, kojima se osigurava da drvo potiče iz obnovljivih šuma. Primena kriterijuma zelenih javnih nabavki je dovela do smanjenja emisija ugljen-dioksida. Emisije su smanjene na godišnjem nivou za 1.060 tona za kancelarijski i higijenski papir, uključujući i obaveznu praksu obostranog štampanja papira. Važno je takođe napomenuti da su postignuta odgovarajuća smanjenja emisije ostalih zagađivača u vazduh, kao i emisije u vodu. Održivo korišćenje drveta kao sirovine i siroviniski efikasnija proizvodnja papira korišćenjem procesa reciklaže, na sveobuhvatan način je doprinela boljem funkcionisanju ekosistema i zdravijoj životnoj sredini. (Izvor: [Zelene javne nabavke - Primeri dobre prakse iz EU, 2021](#))

LISTA POJMOVA

- » **FSC sertifikat** je garancija da drvo dolazi do krajnjeg korisnika strogo praćenim lancem: od sertifikovane šume, preko obrade i proizvodnje. Na engleskom govornom području ovo se naziva CoC sertifikacija (CoC certification – Chain of custody – lanac nadzora).
- » **PEFC** je vodeći globalni program nacionalnih sistema sertifikacije šuma. Kao međunarodna neprofitna, nevladina organizacija, ovaj program je posvećen promovisanju održivog upravljanja šumama kroz nezavisnu sertifikaciju treće strane.

DODATNI MATERIJAL ZA UČENJE:

[Model konkursne dokumentacije za zelenu javnu nabavku kancelarijskog papira](#)

[Javne nabavke za cirkularnu ekonomiju – Dobra praksa i smernice](#)

[Zelene javne nabavke – Primeri dobre prakse iz EU](#)

[Zelene javne nabavke u Republici Srbiji](#)

Potcilj 12.b: Razvijati i primenjivati alate za praćenje uticaja održivog razvoja na održivi turizam koji stvara radna mesta i promoviše lokalnu kulturu i proizvode

Pojam „turizam“ odnosi se na skup odnosa i pojava koji proizlaze iz putovanja i boravka posetilaca u nekom mestu, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s takvim boravkom nije povezana privredna delatnost posetilaca.

Turizam je veoma značajna privredna grana, koja je pre izbijanja pandemije virusa korona doprinosila svetskom BDP-u sa 10,3%.⁵⁸ S druge strane, u periodu od 2009. do 2013. godine, svetski turizam je proizvodio 8% globalne emisije gasova s efektom staklene bašte, što čini ovaj sektor većim zagađivačem od građevinarstva. Studija koja se bavi navikama potrošnje putnika u 160 zemalja pokazuje da je uticaj turizma na globalne emisije veći nego što se ranije mislilo.

Moderni turizam bi trebalo da podržava i koristi najbolje prakse održive proizvodnje i potrošnje, te da time pokreće globalno skretanje ka održivom razvoju. Masovni turizam nije sklon da vodi računa o očuvanju prirode, a posledice su pogubne. Primer za to je činjenica da je turizam jedan od glavnih uzroka ekološkog kolapsa u regionu Zapadnog Balkana. Nekad netaknuta mesta danas se više ne mogu obnoviti. Neodržive turističke aktivnosti takođe negativno utiču na zaštićena područja, jer povećan broj turista, bez dobrog planiranja i upravljanja njihovim aktivnostima i kretanjima, vrši veliki pritisak na zaštićeno područje i ozbiljna je pretnja očuvanju naših najlepših i biološki važnih područja.

Nagli i, ponekad, haotični razvoj turizma mora se kontrolisati u skladu s konceptom održivog razvoja. Održivi turizam predstavlja koncept razvoja koji će staviti u ravnotežu ekološke, socio-kulturne i ekonomske komponente sredine i zadovoljstvo turista. Ovaj koncept omogućava da se razvije optimalan model turističkog razvoja koji neće uništavati prirodne resurse kako bi buduće generacije zadovoljile svoju turističku potrebu.⁵⁹

Smernice za održivi razvoj turizma su primenljive na sve oblike turizma u svim tipovima destinacija, uključujući masovni turizam i različite vidove turizma poput seoskog, vikend i dnevnog turizma. Principi održivosti odnose se na ekološke, ekonomske i socio-kulturne aspekte razvoja turizma. Neophodno je uspostaviti odgovarajuću ravnotežu između ove tri komponente kako bi se garantovala njihova dugoročna održivost.⁶⁰

---

58 <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>

59 <https://singipedia.singidunum.ac.rs/preuzmi/43277-odrzivi-turizam/4276>

60 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14616689908721291>

Održivi turizam treba da:

- » optimalno koristi resurse životne sredine koji predstavljaju ključni element u razvoju turizma, održavajući suštinske ekološke procese i pomažući u očuvanju prirodnog nasleđa i biodiverziteta;
- » poštuje socio-kulturnu autentičnost zajednica domaćina, očuva njihovo kulturno nasleđe i tradicionalne vrednosti i doprinese međukulturnom razumevanju i toleranciji;
- » osigura održive, dugoročne ekonomske akcije, pružajući socio-ekonomske koristi za sve zainteresovane strane, uključujući stabilno zapošljavanje i mogućnost za sticanje prihoda, socijalne usluge za zajednice domaćina i smanjenje siromaštva, pri čemu je obezbeđena jednaka i pravedna raspodela ove koristi.

Održivi turizam zahteva praćenje uticaja na društveni i privredni život kako na nivou jedne države tako i na globalnom nivou. Održivim turizmom može se unaprediti gradska infrastruktura i pristupačnost kroz podsticanje obnavljanja i očuvanja kulturnog i prirodnog nasleđa, te drugih bogatstava od kojih zavisi turizam.

Turistička destinacija treba da podstiče zadržavanje turističke potrošnje u lokalnoj privredi kroz podršku lokalnim preduzećima, lancima snabdevanja i održivim ulaganjima. Takođe, ona treba da promoviše razvoj i kupovinu lokalnih održivih proizvoda, zasnovanih na principima fer trgovine, koji čuvaju prirodu i promovišu kulturu područja. Oni mogu obuhvatati hranu i piće, rukotvorine, umetničke performanse, poljoprivredne proizvode i tako dalje.⁶¹

Vizija turizma Republike Srbije do 2025. godine podrazumeva da Srbija postane globalno prepoznata turistička destinacija, kao rezultat uspostavljenog sistema razvoja i održivog upravljanja resursima i koordinacije aktivnosti svih subjekata od značaja za razvoj turizma.⁶²

Problem nepostojanja dobrih mehanizama za praćenje uticaja održivog razvoja na održivi turizam prepoznat je u Agendi 2030, a u svrhu njegovog rešavanja definisan je potcilj 12.b. Potciljem je definisano da treba razvijati, a zatim i primenjivati alate za praćenje uticaja održivog razvoja na održivi turizam koji stvara radna mesta i promoviše lokalnu kulturu i proizvode.

Agendom 2030 definisan je jedan indikator za praćenje dostizanja potcilja 12.b, koji glasi: *Primena standardnih računovodstvenih alata za praćenje ekonomskih i ekoloških aspekata održivosti turizma.*

---

61 <https://www.gstcouncil.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-v2.0-SERBIAN.pdf>

62 <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2016/98/1>

PRIMER DOBRE PRAKSE:

Biovelnes hotel Holclajten (Holzleiten)

Hotel koji se nalazi u mestu Obštajg u Tirolu predstavlja dobar primer biohotela čija se filozofija zasniva na održivom razvoju. Za vlasnike, „biohotel predstavlja: kvalitet, radost i avanturu“. Strategija i koncept poslovanja hotela sastoje se iz četiri segmenta. Prvi se odnosi na zabranu pušenja u svim prostorijama, kako bi se zaštitilo zdravlje gostiju i zaposlenih radnika. Drugi koncept se odnosi na zaštitu životne sredine, s motom „misli globalno, deluj lokalno“. S obzirom na to da hotel troši mnogo energije, u cilju smanjenja potrošnje fosilnih goriva upotrebljavaju se alternativni izvori energije – solarni paneli i geotermalne vode. Izgradnjom solarnih panela na 160 m², do 31. 7. 2013. godine smanjena je emisija ugljen-dioksida za 104.473 kg, dok je sistemom grejanja putem geotermalne energije u istom periodu smanjena emisija ugljen-dioksida za 81.215 kg. Sledeći segment odnosi se na korišćenje sredstava za održavanje higijene. U hotelu se koriste isključivo 100% bioproizvodi (organski proizvodi) koji su sertifikovani austrijskom biogarancijom (Austria Bio Garantie). Tako su danas svi proizvodi za održavanje i čišćenje prostorija ekološki i 100% biorazgradivi.

(Izvor: Razvoj održivog turizma na primeru Parka prirode Karwendel, Austrija, 2016)

DODATNI MATERIJAL ZA UČENJE:

Održivi turizam

ODRŽIVI RAZVOJ ZA SVE

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Sprovedeno od strane:

Ova publikacija je proizvedena u okviru Platforme „Održivi razvoj za sve“, koju podržavaju vlade Švajcarske i Nemačke, a implementira Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Za više informacija pišite na imejl adresu info@sdgs4all.rs.